

Elga KAGAINĒ
 Latviešu valodas institūts

HIPOTĒZES DAŽU ZIEMEĻRIETUMVIDZEMES IZLOKŠŅU DIALEKTĀLO VĀRDU CILMES SKAIDROJUMĀ

Viens no būtiskiem jautājumiem latviešu valodas un arī etniskās vēstures izpētē vēl joprojām ir baltu un Baltijas somu lingvistiskie kontakti. Kaut arī par šo jautājumu, sākot jau no pagājušā gadsimta, ir rakstīts samērā daudz gan baltu, gan somugru lingvistiskajā literatūrā, tomēr par pilnīgi apzinātu, šķiet, to uzlūkot nevar. Viens no galvenajiem izpētes objektiem šajā problēmu lokā ir latviešu valodas izlokšnes, it īpaši tās, kas atrodas abu valodu grupu saskares areālā un tātad var dot jaunus faktus problēmas risinājumā.

Visvairāk šajā nozarē ir paveikts leksikas līmenī. Pēc latviešu dialektologu Martas Rudzītes¹ un Silvijas Raģes² datiem latviešu valodā ir apzināts apmēram 500 Baltijas somu valodu cilmes aizguvumu, no kuriem aptuveni viena piektā daļa ir iekļāvusies latviešu literārajā valodā, bet pārējie ir reģistrēti dažādos Latvijas perifēros areālos. Taču šis skaits nav uzlūkojams par galējo robežu, par ko liecina arī pētījumi, kas veikti pēc līdzšinējā lielākā latviešu izlokšņu leksikas apkopojuma – ME un EH publicēšanas. Tā, piemēram, ar vairākiem desmitiem no jauna izlokšnēs reģistrēto (vai līdz šim neetimoloģizēto) vārdu Baltijas somu aizguvumu skaitu 70-tajos gados ir papildinājusi Silvija Raģe³ (*aķis* ‘statiņš’, *lepsene* ‘alksnene’, *ūlkuris* ‘klaidonis’, *vēnta* ‘rokturis, līkste (kā darbināšanai)’, *iņma* ‘iegrība, kaprīze’, *iņmīgs* ‘kaprīzs’, *loņtrūzis* ‘palaidnis’ u. d. c.), jaunas sakaru izpausmes latviešu un lībiešu valodā ir konstatējusi M. Rudzīte⁴, bet baltisko un somugrisko elementu iespējamās sakares uz toponīmu fona risina šīs nozares speciālisti – O. Bušs⁵,

¹ M. Rudzīte, Latviešu un lībiešu valodas savstarpējā ietekme, – Lībieši, Rīga, 1994, 291.

² S. Raģe, O nekotorych zaimstvovanijach iz estonskogo jazyka v govorach Vidzeme, – Vzaimosvjazi baltov i pribaltijskich finnov, Rīga, 1970, 133–155.

³ S. Raģe, Op. cit.; S. Raģe, Neue westfinnische Belege in lettischen Mundarten, – Congressus tertius internationalis fenno-ugristarum, Tallinn, 17.–23. VIII 1970, I, 67; t.p. a u t., Pisietūmoloogiaid, – Fenno-ugristica, I, Tartu, 1975, 262–272.

⁴ M. Rudzīte, Op. cit., 288–319; t.p. a u t., Latviešu un lībiešu valodas kontaktu atspulgi, – Baltu filoloģija, VI, 1996, 3–4.

⁵ O. Bušs, Latvijas potamonīmi ar tautosillabiskajiem savienojumiem. Somugrismu problēma, – Baltistica, IV priedas, 1994, 22–28; t.p. a u t., Hidronīma Venta toponīmiskais fons Somijā, – Baltu filoloģijā, VI, 1996, 40–42; t.p. a u t., Dažas vietvārdu cilmes īpatnības (*Pasiene, Pauna, Pazlauka, Pepītis*), – Valodas aktualitātes 1988, Rīga, 1989, 268–274.

K. Boiko⁶, L. Balode u. c., kā arī izlokšņu apelatīvās leksikas pētnieki, analizējot dialektu tematisko grupu leksiku, leksiskās semantikas u. c. jautājumus⁷. Arī šajā rakstā, turpinot dialektālo leksēmu apzināšanu un pētīšanu vienā no abu valodu grupu kontaktareāliem – Ziemeļrietumvidzemē, mēģināts aplūkot dažus līdz šim neetimoloģizētus vai mazāk analizētus vārdus, kuru saknes vismaz hipotētiski varētu būt meklējamas igauņu valodā.

kors

EH I 639 ir ievietots Lielsalacā (Salis) reģistrētais vārds *kors* ‘ein überdachter Raum über dem Ofenmund (vorzugsweise am Riegenofen) zum Abfangen der Feuerfunken’. Vārds ir sastopams arī E. Putniņa „Svētciema izlokšnes aprakstā (Putniņš 47): *kors* ‘izmūrējums krāsns priekšā, kas uztver dūmus un dzirksteles, īpaši rijas krāsniņā’: *krās bi tād ritig liēl jātāis, tād liēl kor priēkša, oūkša ka baznic tuörn .. tas kors luk tiēk tāšic, ka ugunc sit nuō krās āra, lai neiēt griēstos*. EH I 639 par vārda cilmi (ar ?), sīkāk neanalizējot, ir pievienota J. Endzelīna piezīme: zu *kurs*? (ME II 325 *kurs* 1) die Heizstelle in der Küche .. 2) ein Ofen voll Holz .. 3) das Heizmaterial .. 4) das Feuerherd, das Feuer .. Zu *kurt*). Semantiskā ziņā zināma saikne ar *kurs* it kā varētu būt, it īpaši ar nozīmēm, kas apzīmē pavardu, uguni. Tomēr šķiet, ka *kors* cilme nebūtu meklējama saistījumā ar *kurs*, jo lībisko izlokšņu baltiskas cilmes vārdiem, tātad arī vārdiem ar šo sakni – *kurt*, *kurēties*, *kurināt*, *kuriķis*, *puskurējies* u. c. nav vērojama *u* un *o* mija. Jāpiebilst, ka tā gan visai bieži ir sastopama aizguvumos, piemēram, *kanika* – *konika* – *kunika* ‘bieza maizes rīka, gabals’, *porga* – *purga* ‘zvejas rīks zivju baidīšanai’, *porgāt* – *purgāt*, *konna* – *kunna* ‘pļavu varde’ u. c. E. Putniņš (Putniņš 47) pie *kors* apskata (ar ?) piebilst: aizgūts no ig. *kōri* ‘rīkle’?, acīmredzot balstīdamies uz semantiski atbilstošu, zināmā mērā universālu nozīmju pārnesumu (cilvēka vai dzīvnieka ķermeņa daļa → priekšmeta daļa). Tomēr visticamāk šķiet, ka vārda pamatā varētu būt Wied. 346 reģistrētais *kori* ‘Vertiefung vor der Ofenmündung’, kas aizguvumam atbilst fonētiski un ar nelielām modifikācijām arī semantiski. Arī reģistrācijas vieta pilnībā liecina par aizgūšanas iespēju – tas fiksēts Salacas lībiešu teritorijā netālu no Igaunijas robežas. Jaunāko laiku materiālu vākumos vārdu nav gadījies fiksēt, tas ir arī zināmā mērā likumsakarīgi, jo rijas kā saimnieciski nozīmīgas celtnes funkcijas līdz ar ekonomiskajām pārmaiņām ir zudušas un jaunākās paaudzes cilvēki par tām sīkāk nezina pastāstīt.

⁶ K. Boiko, Baltijas jūras somu ģeogrāfiskie apelatīvi un to relikti Latvijas vietvārdos, – LZA Vēstis, VIII, 1992, 24–33; t.p. a u t., Latvian Place-Names with *korb-*, *laan-*, *lagast-* and *pad-*, – Linguistica Uralica, II, Tallinn, 1994, 81–90; t.p. a u t., Ziemeļkurzemes piekrastes lībiešu ciemu vietvārdi, – Lībieši, Rīga, 1994, 216–226.

⁷ B. Laumane, Zivju nosaukumi latviešu valodā, Rīga, 1973, 304; t.p. a u t., Zeme, jūra, zvejvietas, Rīga, 1996, 400; B. Bušmane, Aizguvumi piena produktu nosaukumos latviešu valodas izloksnēs, – LZA Vēstis, II, 1996, 6–14; E. Kagine, Semantiskie dialektismi Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs, Rīga, 1992, 291; t.p. a u t., Zur Herkunft einiger Wörter in lettischen Mundarten Nordwestlivlands, – Linguistica Uralica, XXXIII 2, Tallinn, 1997, 128–132; t.p. a u t., Lokālo aizguvumu semantikas sašaurināšanās un diferencēšanās (Baltijas somu valodu aizguvumi), – LZA Vēstis, III–IV, 1997, 24–29.

ķīzika

Vienā no Ziemeļrietumvidzemes izloksnēm – Jeros – ir reģistrēts vārds *ķīzika* ar divām nozīmēm: 1) ‘dzīvnieku iekšas’: *no cūk ķīzikam izvāri ziēps; stiņn nuōsprāgus no bad un suņ izvazaš ķīzik pa gabal. suņ vis tuō ķīzik aīzvēļk uz mež un apēd*; 2) ‘priekšmetu virkne’: *man jāvēd no nābuŗg uz māī vis pļāūmašin un vāg pakaļa – tād ķīzik iznāc vest; bēŗ sakrāme vēşļ ķīzik maņts un vēļk pa celin uz graņc čup*. ME un EH vārds nav fiksēts, pagaidām to nav gadījies reģistrēt arī citās izloksnēs. Varbūt tas varētu būt saistīts ar Wied. 438 s. v. *kūzik* reģistrēto nozīmi ‘wie ein Bandwurm gestalteter Theil im Eingeweide des Kalbes (?)’ (sk. arī Māgiste IV 1185 *kūisik* sub v. *kūis*) un ar transformētu semantiku pārņemts aizguvējā izloksnē (lentenim līdzīgi izveidojusies daļa teļa iekšās → dzīvnieka iekšās)? Tālākā nozīme ‘(priekšmetu) virkne’ uz līdzības pamata (no zarnu virknes) varētu būt attīstījusies jau aizguvējā izloksnē.

Ar vārdu *ķīzikas*, iespējams, varētu būt saistīts arī turpat Jeros reģistrētais *ķīzelēt* ‘vilkt, ar grūtībām nest (ko); nest (gar zemi velkot)’: *es ķīzeles vis dakš māja* [no tīruma].

loīcaks, loīcika, loīcka

EH I 758 ir reģistrēti vārdi *loīcaks*, *loīcika*, *loīcka* ar identu vai līdzīgu semantiku: *loīcaks=loīcka* 1 Limbažos; *loīcika=loīcka* 1 Vecatē; *loīcka* 1) eine große (und schwächti-ge) ungewandte weibliche Person Vecatē, Limbažos; 2) eine schlecht gebundene Sense: *tā jau nav izkaps, bet l!* Vecatē (bez informācijas par vārda cilmi). Minētie vārdi šajā pašā areālā fiksēti arī pēdējos gadu desmitos: *loīcaks* ‘liels, neveikls, neglīts vīrietis’: *Sārums muīža bi tāt ziŗggaņc – tāt liēls loīcaks* Vainižos; *loīcka* ‘liela, neglīta, neveikla sieviete’: *tuōs liēlejs* [sievietes] *pa loīckim ar lama. loīck i garš un plac mātīt* Vainižos; *tas i ūst loīck* Limbažos; *loīcka – liēla, neveīkla siēviēte, tāda loīcka* Vecatē; *loīcika* ‘liela, neveikla sieviete’: *visi precē mazās, smukās, kas teŗ, liēluō loīciku, precēs?* Vecatē. Vārdiem reģistrētas arī sekundāras nozīmes: EH I 758 *loīcka* .. ‘eine schlecht gebundene Sense’ Vecatē; *loīcika* ‘gara rīkste’: *ļūōti gara, neveīkla ganu rīkste – loīcika* Vecatē.

Šīs sekundārās nozīmes atspoguļo samērā regulāru semantisko attiecību modeli, kas realizējas starp gara cilvēka un gara priekšmeta apzīmējumiem (piemēram, ME IV 801 *žēīkste* .. eine (lange) Rute .. 3) eine lange, magere Frauensperson .. ein langer und magerer Mensch überhaupt; EH I 638 *koīza* .. 1) ein ziemlich langer Knüttel; 2) eine Frau von langem Wuchs; *žoīcka* 1) ‘liela rīkste’; 2) ‘liela, gara kalsna sieviete’ Vainižos). Domājams, ka vārdu pamatā varētu būt daudzās igauņu izloksnēs, to starpā arī Dienvidigauņijas izloksnēs reģistrētais *loikam* ‘garš, vājš, gauss cilvēks’ (sk. Māgiste IV 1344 *loikam* ‘langer, magerer und träger Mensch, Faulenzer’, mögl. verwandt mit *loid*, frei gebildet mit pejor. Suff. -am nach dem Vorbilde der pejor. Wörter auf -kam; Māgiste IV 1343 *loid* .. ‘träge, matt, angegriffen’, ‘schwach gedreht (vom Garn)’, ‘apatisch, gleichgültig’). Leksēmas noformējumā izmantots sufiksālais formants -c-, kas variantā *loīcka* varētu būt pārņemts pēc analogijas ar citiem izloksnēs izplatītiem vārdiem (par -cka cilmi J. Endzelīns Lgr 183. § atzīmē, ka tā ir neskaidra).

Vārdi ar izskaņu *-cka* Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs ir samērā bieži sastopami, daudzos gadījumos tiem ir pejoratīva nokrāsa un tie tiek lietoti, runājot par cilvēkiem, kam ir kādas negatīvas, peļamas īpašības, piemēram, *sloncka, slancka, slocka* ‘vieglprātīga, izlaidīga sieviete; arī nekārtīga, nevīžīga sieviete’ (*tâc neuzvedîks cilvêks, netîriks, nekârtîgi abgêbiês, tâc sloñcka* ĒIV III 388); *plancka, ploñcka* ‘vieglprātīga, izlaidīga sieviete; arī nekārtīga, nevīžīga sieviete’ (*ploñcka – tâ i tâda siêvieta palaîdnîga, a vîriêšîm daûzâs* ĒIV III 110); *storcka* ‘slikta, nelaiņa sieviete’ Jeros; *plocka* ‘netīrīga, nekārtīga sieviete’ Svētcieņā; *tîrcka, tořcka* ‘tieva, gara arī nenopietna, vieglprātīga sieviete’ (*tiêu, ga:r un reîzuñs paviegl siêvet – tuô pa tuô tîrck soûc* Vainižos). Tāpat vārdi ar izskaņu *-cka* sastopami arī citu parādību un priekšmetu apzīmējumos: *płocka, ļeckā, ļocka* ‘mīksta, lipīgas vielas pika’ ĒIV 258–260, *ļocka* ‘(ar nievājošu nokrāsu) seja, mute’ ĒIV II 259; *ļeñcka* ‘ūdenszāļu kātu, lapu savijums’ (*ļeñcks i, ka zâls un stîgs savijušes kuôpa âûg ûdeni. upes i puļkas viêtas ļeñcks* Jeros); *ļoncka* ‘veca, mīksta virve, valgs’ (*tâdu ļoñcku piêlika pe apožîm* Idū); *doñčka* ‘peļķe’ ĒIV I 273; *žañcka, žoñcka* ‘peļķe’ ĒIV III 783, Vainižos u. d. c.

Līdzīgi kā daudzi citi emocionāli ekspresīvās grupas vārdi, arī *loīcka* ir samērā bagāts ar variantiem, un šajā aspektā būtiski ir aplūkot to rašanās iespējas un veidus. Šajā ziņā īpaši, šķiet, jāpievēršas kontaminācijai, jo, kā daudzos gadījumos rāda izlokšņu fakti materiāls, viens no dažādu variantu rašanās cēloņiem izloksnēs ir tieši leksiskā kontaminācija. Kā zināms, leksiskā kontaminācija ir saistīta ar cilvēku asociatīvās domāšanas tendenci, tā pamatojas gan uz semantiskām, gan ekspresīvām asociatīvām saiknēm un noris visbiežāk starp sinonīmiem kādas paradigmas ietvaros. Tā, piemēram, varianti *loīzaks, loīcaks* (arī EH I 758 *loīzaks* ein großer und plumper Mensch) varētu būt veidojušies, kontaminējoties vārdiem *loīcka* un *lamzaks* (sk. ME II 419 *lamzaka* .. *lamza*; *lamza* wer sich rekelt, ein plumper, langer Mensch): *tâdam liêlam loīzakam nevař drêbs viên piêšût, viênmêr maziņ un îksiņ paliêk* Vainižos; *ploīcka* – kontaminējoties vārdiem *loīcka* un *plañcka* (ME III 318 II *plañcka* .. ein unsauberes, nachlässiges, verkommenes Frauenzimmer .. auch ein geschwätziges Weib; EH II 283 II *plañcka* .. 2) ein unordentlicher Mensch .. 3) jem., der beim Waten nass od. schmutzig geworden ist od. der zu waten liebt): *ploīcaks iř tâc liêls, neveīkls vîrec un ploīck akal liêl neveīkļ siêvet* Vainižos; *ploīcaks* – < *loīcaks* + *plañcka* : 1. ‘liels, neveikls vīrietis’; 2. ‘kaut kas liels’: *kriêu bēki tiê liêleļ ploīcaki* Svētcieņā; *kung laīka bi jâruôk ari* [ziemā sniegs, lai stirnas tiktu pie zemes]; *izrak lab liêls ploīcaks* [attīrīja krietni lielus gabalus] Svētcieņā; *ploīza* (ĒIV III 109 *ploīza* ‘nekārtīga, nevīžīga sieviete; arī vieglprātīga, izlaidīga sieviete’) – iespējams < *ploīcka* + *koīza* vai *ploñcka* + *koīza* u. c. Visi tikko minētie kontaminācijas komponenti ir ekspresīvi un ietver sevī semantikas elementus, kas saistīti ar garu, neveiklu, arī nekārtīgu, nevīžīgu cilvēku apzīmējumiem.

Tomēr atsevišķos gadījumos arī kontaminācija ir zināmā mērā problemātiska, jo ne vienmēr var nekļūdīgi noteikt kontaminācijas komponentus. Tā, piemēram, Limbažos un Vainižos – t.i. izloksnēs, kur sastopami vārdi *loīcka, loīcaks, loīzaks*, ar to pašu nozīmi

paralēli ir reģistrēti arī vārdi *koīcka* un *koīcaks*: *tas i tâc koīcaks – gaŗš un neveīkls vīrec. tâd koīck – līk un ga:r meit* Vainižos. Vai *koīcka* un *loīcka*, *koīcaks* un *loīcaks* vienās un tajās pašās izloksnēs būtu veidojušies pilnīgi patstāvīgi bez jebkāda savstarpēja sakara un savstarpējas ietekmes? Šāda iespējamība, protams, nav izslēgta, taču tāpat, šķiet, nevar noliegt, ka zināma saistība starp šiem vārdiem tomēr varētu pastāvēt. Šie ekspresīvie, ar zināmu pejoratīvu nokrāsu lietotie vārdi ir semantiski identī (vai sinonīmiski tuvi) un to atbilstes semantiskā aspektā problēmas nerada; galvenais šeit izvirzās jautājums fonētikas plāksnē par *k* un *l* maiņu vārda sākumā un šīs maiņas rašanās cēloņiem.

Viena no *koīcka*, *koīcaks* veidošanās iespējām varētu būt saistīta ar t.s. atskaņu vārdiem (Reimwörter), jo nereti *koīcka* un *loīcka* tiek lietoti kopā vai paralēli līdzīgā kontekstā. Uz šādu parādību iespējamību ME un EH vairākkārt norādījis J. Endzelīns. Piemēram, ME II 342 *kuogaļas* „ein Unkraut im Getreide; *pērkuoņu sēklu pākstes gabali*“ .. Reimwort zu *puogaļas*; ME IV 291 *tvest* .. keuchen, stöhnen. Reimwort zu *dvest*; ME I 536 *dvans* .. Dunst, Dampf .. Reimwort zu *tvans*; ME III 404 *pukņît* „klumpenweise hinunterstoßen“ .. Reimwort zu *bukņît* u. c.

Tomēr izslēgta nav arī kontaminācijas iespēja. Domājot par kontaminācijas komponentiem, var pieņemt, ka viens no tiem varētu būt Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs izplatītais vārds *koīza*, kurš arī semantiski saskan ar *loīcka* nozīmēm – samērā gara rīkste, nūja un gara auguma sieviete (EH I 638 *koīza* .. 1) ein ziemlich langer Knüttel; 2) eine Frau von langem Wuchs), resp. *koīcka* < *loīcka* + *koīza*. Par labu šādam pieņēmumam var liecināt arī citi līdzīgi (šajās pašās izloksnēs reģistrēti) piemēri: *žoīcka* (iespējams < *loīcka* + *žeīkste*, *žekste*): ‘liela rīkste’: *guôys dzeņ a žoīck, a tâd liēl vic* Vainižos; ‘liela, gara sieviete’: *tiēu ga:r siēvet i žoīck. žoīck un koīck i tâd liēl mātīt* Vainižos. Taču iespējams šo jautājumu aplūkot arī tīri fonētiskā plāksnē (*žeīcka*, *žoīcka*), nesaistot šo parādību tieši ar kontamināciju.

Pieņemot kontaminācijas variantu, vārda *koīcaks* rašanās sakarā īstenībā būtu jārunā par dubultkontamināciju: vispirms *loīcaks* < *loīcka* + *lamzaks*; tālāk *koīcaks* < *loīcaks* + *koīza*, kur sākotnējā komponenta forma (*loīcka*) atspoguļojas visai attālināti un kuru reizēm (bez īpašas analīzes) nav iespējams konstatēt. Tāpēc šķiet, ka pagaidām jautājums par vārdu *koīcka*, *koīcaks* cilmi un veidošanās ceļiem būtu uzlūkojams par atklātu. Tomēr pejoratīvas, ekspresīvās izlokšņu leksikas analīzē dubultkontaminācijai kā vienam no variantu rašanās cēloņiem turpmāk būtu pievēršama uzmanība.

loīcka ir pamatā arī vairākiem šī paša areāla izloksnēs reģistrētiem atvasinājumiem: *loīckāties* ‘klaiņot apkārt’: *kur tu loīckājies, kur vazājies?* Vecatē; *loīckumis* ‘skriešiem (brīžiem līgojoties, šūpojoties); lēkšiem’: *nāk šurp loīckumis viē – skriēn lēkšim* Vecatē.

Turpinot izlokšņu materiālu vākšanu Ziemeļvidzemē, pēdējos gadu desmitos aizguvumu skaits ir papildināts vēl ar vairākām ME un EH neregistrētām leksēmām, it īpaši Igaunijas pierobežas izloksnēs, piemēram, *korpi*, *korpas* ‘biezpiena rauši; biezpiena maize’ (< ig. *corp*),

⁸ Sk. E. K a g a i n e, Zur Herkunft einiger Wörter in lettischen Mundarten Nordwestlivlands, – *Linguistica Uralica*, XXXIII 2, 1997, 128–132.

kotika ‘maiss’ (< ig. *kott*, *kotik*), *solkas* ‘samazgas; negaršīgs, slikts (no dažādiem pārpalikumiem salaisfīts) ēdiens, dzēriens’ (< ig. *solk*) u. c.⁸ Daļa no šādiem atsevišķās pierobežas izloksnēs reģistrētiem aizguvumiem var tikt lietoti tikai kādā mikrokolektīvā, individuālā runā vai arī izpausties kā atsevišķu citvalodas vārdu vai frāžu iespraudumi. Semantiski šie aizguvumi parasti ir monosēmiski, atbilst aizguvuma avota nozīmei devējvalodā. Daļu no šādiem aizguvumiem savās 70-to gadu publikācijās ir aplūkojusi S. Raģe⁹ (*kuskad*, *kuskurrad*, *ķerna*, *macis*, *rebekulis* u. c.). Šiem šaurā mikroteritorijā lietotiem aizguvumiem iespējams pievienot vēl dažus, kas līdz šim publikācijās nav minēti. Daļai no tiem igauņu valoda ir bijusi tikai starpniekvaloda. Piemēram, *napītis* ‘neliels koka trauks, bļodiņa, cibiņa’ (< ig. *napp*, kas savukārt < vlv.; sk. Mägiste V 1666–1667), *sibulis* ‘sīpols’ (< ig. *sibul*). Atsevišķu informantu runā Kārķos reģistrēts vārdu savienojums *paksā putra* (sal. ig. *paks puder*), bet varbūt te var domāt par semantisku interferenci, kur nosaukuma rašanos igauņu valodā ietekmējusi latviešu valoda. Jāpiebilst, ka abu valodu grupu sakaru izpausmju pētījumos paralēli aizguvumu konstatācijai ne mazāk svarīgs ir arī semantiskais aspekts, jo kontaktareālos vērojama kā semantiska, tā arī semantiski gramatiska mijiedarbība.

SAĪSINĀJUMI

- ĒIV – E. Kagaine, S. Raģe, Ērgemes izloksnes vārdnīca, I–III, Rīga, 1977–1983.
 Lgr – J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīga, 1951.
 Mägiste – J. Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch, I–XII, Helsinki, 1982–1983.
 Putniņš – E. Putniņš, Svētcieņa izloksnes apraksts, Rīga, 1985, 239 lpp.
 Wied. – F. J. Wiedemann, Eesti-saksa sõnaraamat, Tallinn, 1973 (4).

HYPOTHESEN ZUR HERKUNFTSDEUTUNG EINIGER MUNDARTLICHER WÖRTER NORDWESTLIVLANDS

Zusammenfassung

Im Beitrag werden einige bisher nicht etymologisierte bzw. weniger etymologisierte Wörter betrachtet, die in einem der Kontaktareale zwischen den baltischen und ostseefinnischen Sprachen – in Nordwestlivland – fixiert sind und deren Wurzeln zumindest hypothetisch im Estnischen zu suchen wären.

kors EH I 629 in Salis ‘ein überdachter Raum über dem Ofenmund (vorzugsweise am Riegenofen) zum Abfangen von Feuerfunken’, zu dessen Herkunft (mit ?) die Bemerkung von J. Endzelīns hinzugefügt wurde: zu *kurs*? (ME II 325 *kurs* 1) die Heizstelle in der Küche .. 2) ein Ofen voll Holz .. 3) das Heizmaterial .. 4) das Feuerherd, das Feuer .. Zu *kurt*). Die Herkunft von *kors* ist allem Anschein nach nicht in Bezug auf *kurs* zu suchen, da in den livischen Mundarten bei Wörtern baltischer Herkunft, also auch Wörtern mit dieser Wurzel – *kurt*, *kurēties*, *kurināt*, *kurīķis* u. a. – der Lautwechsel *u* > *o* nicht zu beobachten ist (er kommt wohl ziemlich oft in entlehnten Wörtern vor, z.B. *kanika* – *konika* – *kunika* ‘dicke Brotscheibe, ein Stück Brot’, *porga* – *purga* ‘ein Fischfanggerät zum Erschrecken von Fischen’, *konna* – *kunna* ‘Wiesenfrosch’ u. a.). Am

⁹ Sk. S. Raģe, Pisietimoloģiaid, – Fenno-ugristica, I, Tartu, 1975, 262–272.

glaubwürdigsten erscheint, dass dem Wort *kors* das im Wied. 346 verzeichnete estn. *kori* 'Vertiefung vor der Ofenmündung' zugrunde liegt, das der Entlehnung phonetisch und mit einzelnen Modifikationen auch semantisch entspricht.

kāzika(s) 1. 'Eingeweide der Tiere'; 2. 'eine Reihe von Gegenständen'; aufgezeichnet in einer der Mundarten Nordwestlivlands – in Jeri; im ME/EH nicht verzeichnet. Es könnte vermutlich einen Bezug auf die im Wied. 438 s. v. *kūzik* aufgeführte sekundäre Bedeutung 'wie ein Bandwurm gestalteter Theil im Eingeweide des Kalbes' (?) haben, die mit transformierter Semantik in die Entlehnermundart übernommen ist (wie ein Bandwurm gestalteter Teil im Eingeweide des Kalbes → Eingeweide des Tieres). Die weitere Bedeutung 'eine Kette (von Gegenständen)' könnte sich aufgrund der Ähnlichkeit (aus der Kette von Därmen) bereits in der Entlehnermundart selbst entwickelt haben.

loīcka, loīcaks, loīcika 'großer, langer, ungewandter, auch hässlicher Mensch', aufgezeichnet in den livischen Mundarten Nordwestlivlands – in Limbaži, Vainiži, Vecate. Die Wörter sind auch im EH I 758 fixiert: *loīcaks=loīcka* 1 Lemsal; *loīcika=loīcka* 1 Alt-Ottenhof; *loīcka* 1) eine große (und schwächliche) ungewandte weibliche Person Alt-Ottenhof, Lemsal; 2) eine schlecht gebundene Sense Alt-Ottenhof (ohne Angabe zur Herkunft des Wortes). Den Wörtern könnte estn. *loikam* 'langer, magerer, schwerfälliger Mensch' zugrunde liegen, das in Mundarten als ob mit dem Formans -c- umgewandelt ist (nach Analogie mit solchen Wörtern wie *sloncka, ploncka, lēncka, žancka* u. a.m.) sowie durch Kontaminierung mit weiteren Wörtern ähnlicher Bedeutung (z.B. *loīzaks < loīcka + lamzaks*). Hierzu gehören eigentlich auch die Ableitungen *loīckāties* 'sich herumtreiben' und *loīckumis* 'laufend (zuweilen wankend, schwankend); hüpfend'.

Elga KAGAINĒ
Latviešu valodas institūts
Akadēmijas laukumā 1
LV-1050 Rīga
Latvija
E-pasts: latv@ac.lza.lv

Gauta 1998 02 09
Priimta spausdinti 1998 03 23